

Ajankohtaiset

Kun kunta lakkasi olemasta

Kylä- ja kotiseutuyhdistykset kuntarakenteen muutoksiin reagoivina toimijoina

Lectio praecursoria Turun yliopistossa 10.11.2023

Niina Koskihaara

[...] Mutta kylään uus saapui arvokkuus viran sosiaalisen otti kohteekseen hullun vanhenneen, siitä sekosi kaali sen. Kun maailma tasapäistyy niin persoonat sivuun väistyy, hän on kylähullu viimeinen. On valtio kylään tullu ja on siellä kuin kotonaan ja viimeinen kylähullu pois hoidetaan. Joskus paikka tää tulvi elämää, mut se kaatui paperisotiin Se autioituu, kuolee puistossa puu, väki viedään hoitokotiin Missä syy on moiseen vainoon, näin päästään tasapainoon, pois viedään kylähullu viimeinen.

Lainaus on Juice Leskisen sanoittamasta ja säveltämästä laulusta *Kylähullu viimeinen* vuodelta 1981 (Leskinen 1981). Siinä yksilön kautta kuvataan provosoivasti sitä kehityskaarta, johon Suomessa 1980-luvun alkuun mennessä oli päädytty edeltäneiden vuosikymmenten uudelleenrakentamisen ja nopean modernisoitumis- ja kaupungistumisprosessin myötä. Yhteiskunnan alue- ja väestörakenne olivat kokeneet rajun muutoksen, maaseudun työikäisestä väestöstä suuri osa oli muuttanut työn perässä kaupunkeihin ja kasvukeskuksiin, huomattavassa määrin myös Ruotsiin, jossa oli tarjolla teollisuustyötä, erityisesti autoteollisuuden parissa (Snellman 2003). Modernisoitumisprosessin myötä perinteiset elinkeinot maatalous ja metsänhoito olivat koneellistuneet, ja maaseudulla ei ollut enää tarjota työmahdollisuuksia laajalle väestölle. Suureksi muutoksi kutsuttu ilmiö johti vaikutusketjuun, jossa väestön väheneminen vaikutti palveluiden kannattavuuteen ja vähenevät palvelut ja työmahdollisuudet puolestaan maaseudun houkuttelevuuden laskuun asuinpaikkana.

Modernisoitumis- ja teollistumisprosessit vaikuttivat myönteisesti kansantalouteen, mikä kuitenkin mahdollisti julkisen hallinnon ja julkisten palveluiden laajentamisen ja tuottamisen edelleen myös maaseudun haja-asutusalueilla. Valtiovalta otti vaurauden myötä vastuulleen entistä enemmän tehtäviä, joiden hoitamisesta vastasivat hallinnon organisaatiot ja tehtäviinsä koulutetut henkilöt (esim. Hyyryläinen 1994, 25; Hämeenaho 2014, 23). Rakennemuutoksesta ja sen mukanaan tuomista haasteista huolimatta valtion taholta harjoitettavan politiikan tavoitteena oli pitää koko maa asuttuna ja alueellisesti yhdenvertaisten palvelujen piirissä. Tätä politiikkaa edistettiin asettamalla kuntien vastuualueelle lakisääteisiä tehtäviä, kuten sosiaali-, terveys- ja koulutustoimen järjestäminen sekä takaamalla

valtionosuusjärjestelmällä myös pienten ja taloudellisesti vähävaraisten kuntien mahdollisuudet selviytyä annetuista tehtävistä.

Tätä kehityskaarta tulkitseen Juice Leskisen kritisoineen laulunsa sanoituksessa. Ennen elämää tulvinut maaseutu oli hiljentynyt ja tilalle oli tullut valtion määräämät normit, joiden takia paikallisille ratkaisuille ei enää ollut tarvetta eikä sijaa kuten aiemmin. Kylien voima, ihmiset ja heidän yhteistoimintansa, olivat väestön vähentyessä hävinneet ja tilalle olivat tulleet hyvinvointivaltion rakentamisen kautta muodostetut ja säädellyt kuntatason palvelut. Hyvinvointivaltion peruseriaatteiden ja tavoitteiden myönteisiä puolia ei ole kuitenkaan syytä asettaa kyseenalaisiksi. Leskistä mukaillen totta lienee kuitenkin se, että tietty byrokraattisuus ja tasapäistäminen paikallisten variaatioiden kustannuksella seurasivat kyseisestä kehityskaaresta.

Muuttuva ja muokkautuva kuntakenttä

Kunnallisen hallintojärjestelmän luominen vastasi 1800-luvun puolivälissä vallinneeseen yhteiskunnalliseen tilanteeseen, jossa organisoidun kunnanhallinnon järjestämisen koettiin olevan tarpeellista kuntalaisten tasavertaisista palveluista ja turvallisuudesta huolehtimisessa. Ennen kunnallishallintoasetuksen säätämistä vuonna 1865 paikallishallintoa toteutettiin seurakunta- ja papistovetoisesti pitäjänkokouksilla. Rinnakkaisena muotona pitäjänkokouksille ylläpidettiin etenkin Etelä-Suomessa ja Pohjanmaalla kylähallintoa, jossa kylän päätösvaltaiset talonpojat sopivat oltermannin johdolla yhteisesti hoidettavista tehtävistä, kuten teiden, aitojen, peltojen ja metsäalueiden käytöstä sekä paloturvallisuudesta (Soikkanen 1966, 29–53, 63–67). Vahvasti paikallislähtöiset ja papisto- sekä talonpoikaisvetoiset järjestelmät eivät kuitenkaan toimineet tasavertaisesti alueiden välillä. Paikallisen itsehallinnon kohtaamat tehtävät kasvoivat yhteiskuntaa kohdanneiden kriisien, kato- ja nälkävuosien ja väestön tasaisen kasvun myötä. Suurimpina tehtäväkenttinä olivat köyhäinhuolto, terveyden- ja sairaanhoito, pitäjänmakasiinien ylläpito, paloturvallisuudesta huolehtiminen sekä kansansivistys koulujärjestelmän kehittämisspyrkimysten myötä. Jatkovasti lisääntyneet ja kasvaneet tehtäväkentät johtivat siihen, että organisoidun kunnallishallinnon järjestäminen alettiin nähdä parhaaksi vaihtoehdoksi kansalaisten turvallisuuden, terveydenhuollon ja opetuksen järjestämisessä (Soikkanen 1966, 92–114).

Vuoden 1865 kunnallishallintoasetuksen myötä pitäjänkokoukset saivat pikkuhiljaa siirtyä tieltä, kun tilalle perustettiin kunnallishallinto vastaamaan kunnallisista tehtävistä. Alussa seurakunnan ja maallisen hallinnon liitto oli vahva ja kuntien keskustat ja hallinto sijoitettiin kylään, jossa jo ennestään sijaisivat kirkko ja pappila. Näin samalla yksi kylä nostettiin tärkeydessään muiden kylien yläpuolelle, kirkonkyläksi. Maallisen hallinnon ja seurakunnan tiivis yhteys vaikuttivat vahvasti siihen, että maahan muodostui paljon pieniä kuntia, erityisesti tiiviin ja vauraan kyläasutuksen alueille. Perustettujen kuntien määrä oli yhtäältä seurausta seurakuntien pyrkimyksistä taata kaikille seurakuntalaisille yhtäläiset ja kohtuulliset mahdollisuudet päästä osallistumaan seurakunnan toimintaan, lähinnä sunnuntaisin pidettävään jumalanpalvelukseen (Soikkanen 1966, 287). Historioitsija Hannu Soikkasen mukaan uudet kunnat pääsivät hyötymään seurakunnissa vuosisatojen aikana muodostuneesta yhteisöllisyydestä. Yhteisellä aluejaolla mahdollistettiin myös kunnallisen yhteisöllisyyskemuksen syntyminen. Erillisellä jaolla olisi Soikkasen mukaan aiheutettu jännitystä, jossa kunnat eivät olisi pystyneet vastaamaan perinteellisten seurakuntien piirissä vallinneeseen asukkaiden kokemaan me-henkeen (mt. 281–282).

Kunnallishallintoasetusta täydennettiin ensimmäisinä vuosina taajaan ja kunnille annettiin lisää tehtäviä hoidettavaksi.¹ Säädettyjen tehtävien myötä jo varsin varhaisessa vaiheessa käytiin keskustelua siitä, mikä olisi hyvin toimivan kunnan asukasmäärän ja pinta-alan vähimmäiskoko suhteessa kunnille asetettujen tehtävien hoitoon. Keskustelua käytiin pien-ten kuntien toiminnallisen yhteisyyden etujen ja suurempien kuntayksiköiden taloudellisesti parempien resurssien välillä. Pienkunta- suurkunta keskustelua käytiin aina 1930-luvulle saakka, jolloin yleinen mielipide alkoi kääntyä enemmän suurkunta-ajattelun mukaiseksi. Kansanvaltaisuuden ihanteesta alettiin siirtyä tuottavan ja toimivan kunnan ihanteeseen (Soikkanen 1966, 283–286, 813; Urhonen 1988, 36–42).

Alue- ja kuntarakennepolitiikalla on pyritty ja pyritään ratkaisemaan kuntien talouteen ja palvelujen tuottamiseen liittyviä haasteita. Muutoksia kuntarakenteeseen on tehty koko kunnallisen aluehallintojärjestelmän olemassaolon ajan, välillä vilkkaammin ja välillä taas vuosikausia ilman ainuttakaan kuntien välistä liitosta tai jakoa (Kuntaliitto 2023a). Suur-ten muutospainneiden alla kuntajaotuksen osalta Suomessa oltiin ensi kerran 1970-luvulla. Rakennemuutoksen tarve alue- ja kuntajaossa on pysynyt ajankohtaisena tuosta saakka. Hyvinvointiyhteiskunnan kohtaamat haasteet ja Suomen liittyminen Euroopan Unioniin 1995 ovat vaikuttaneet niin valtion kuin kuntienkin talouteen viimeisen reilun parinkymmenen vuoden aikana. Valtiovallan harjoittaman politiikan myötä valtion vastuualueilta on siirretty tehtäviä kuntien hoidettavaksi. Tämä kehitys kulminoitui 2000-luvun alkupuolella siihen, että kuntarakenteen muutosta alettiin suunnitella ratkaisuksi kunnallisten palveluiden toteuttamisen haasteisiin. 2000-luvulle tultaessa kuntien taloudelliset haasteet lakisääteisten tehtäviensä hoitamisessa olivat muodostuneet niin suuriksi, että kuntia alettiin valtiollan taholta ohjata aiempaa määrätietoisemmin kuntaliitoksiin.

Laki kunta- ja palvelurakenteen uudistamiseksi, eli niin kutsuttu Paras-hanke astui voimaan vuonna 2006. Lain lisäksi kuntia kannustettiin liitoksiin yhdistymisavustusten, nk. porkkanarahojen avulla. Lain voimaan astumisen jälkeen vuosien 2005 ja 2013 välillä maassamme toteutettiin yhteensä 80 kuntaliitosta, joiden myötä kuntien lukumäärä väheni yli 120 kunnalla (Kuntaliitto 2023a). Paras-hankkeen loputtua kuntauudistusta toteutettiin Uusi Kunta 2017-hankkeella. Tässä vaiheessa hankkeen tavoitteita ja järjestämistapaa muutettiin muun muassa erottamalla kuntauudistus sosiaali- ja terveystalouden uudistuksesta. Samalla kuntaliitosten järjestämis- ja suunnitteluvastuuta siirrettiin enemmän kuntien omalle vastuulle.² Tuorein uudistus, ja samalla pyrkimys ratkaista kuntatalouden haasteita kunnallisten palvelujen järjestämisessä astui voimaan tämän vuoden alussa, kun kuntien tehtävältä siirrettiin sosiaali- ja terveystalouden järjestämisvastuu uusille hyvinvointialueille. Seuraavakin uudistus on jo ovella, tällä kertaa kuntien tehtävältä kartuttavasti, kun vuoden 2025 alussa työvoimapalveluiden järjestämisvastuu siirtyy työ- ja elinkeinotoimistoilta kunnille (Kuntaliitto 2023b).

1 Laajentuneeseen tehtäväkenttään kuuluivat 1900-luvun alkupuoliskolla väestön huoltotoiminta, kansakoululaitos, terveyden- ja sairaanhoito, tielaitos, vuokramaiden lunastusoikeus ja asutustoiminta (torpparikysymys), kaavoitus ja rakentaminen, työllisyysasioiden hoito, kirjasto- ja palotoiminta ja kuntien liiketoiminta. (Soikkanen 1966.)

2 Paras-hankkeen päätyttyä Kataisen hallitus muutti kuntajakolain sisältöä ja nimeä. Uusi kuntarakennelaki astui voimaan 1.7.2013, ja sen myötä kunnat velvoitettiin osallistumaan aktiivisesti liitosselvitysten laatimiseen. Samalla poistettiin myös liittymisavustusten jakaminen. Lain kohta oli määräaikainen vuoteen 2016 asti. (Kuntajakolaki 1698/2009.)

Tilaus kansalaislähtöiselle toiminnalle

Hyvinvointiyhteiskunnan rakenteiden ylläpidon haasteet ovat nostaneet myös paikallisyhdistystoiminnan uuteen asemaan ja tilanteeseen. Kolmannen sektorin³ toimijat on nähty resursseina ja ratkaisuna haettaessa vastauksia kuntien haasteisiin tuottaa palveluja alueillaan. Erityisesti kyläyhdistykset on nähty toimijoina, jotka voivat tuottaa palveluja kylissä, joissa niitä ei muuten ole. Valtakunnallisessa kylätoimintaohjelmassa on jo vuosia asetettu tavoitteeksi saada kyläyhdistykset toimimaan vastuunkantajina paikallisista palveluista (Esim. Suomen Kylätoiminta ry. 2008; Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä 2009; myös Kumpulainen 2012). Valtion ja EU:n rakennerahasto-ohjelmien ohjauksella tuetaan paikallistason toimijoiden ja yhdistysten aktiivisuutta, mutta myös aktivoidaan sitä taloudellisten resurssien tarjoamisen myötä.

2000-luvun kuntarakenteen uudistushankkeet saivat osakseen paljon arvostelua – ei ainoastaan poliittista vaan myös kansalaisten taholta. Kuntien asukkaiden mielenilmauksissa nousivat esille pitkälti samankaltaiset huolet ja pelot kuin Suuren kuntauudistuksen aikaan 1960- ja 1970-luvuilla käydyissä keskusteluissakin. Erityisesti huolta aiheuttivat arjessa tarvittavien kunnallisten palvelujen tiheys ja saavutettavuus, mutta myös paikallisuuden ja paikallidentiteetin merkitys ja pelko niiden häviämisestä (Asp ja Helander 1968, 4–5; Hannus 1977; Katajamäki 1979, 5; Urhonen 1989, 123–124). Viimeksi mainittujen kohdalla ympyrän voidaan tulkita sulkeutuvan ja kysymyksen palautuvan 1800-luvun lopun vuosikymmeniin ja kuntien perustamisten ajankohtaan, jolloin kuntien hallinnolliset rajat muodostettiin jo olemassa olevan seurakuntajaotuksen pohjalta. Seurakunnissa koettu yhteisöllisyys haluttiin siirtää suoraan myös kuntien hyödyksi. Paikallisuuteen liittyvä me-henkisyys oli siis vahvana vaikuttimena kuntajaotuksen ensi metreillä, kun kansalaisia haluttiin sitouttaa uudenlaiseen paikallishallintoon ja kunnallisen yhtenäisyyden saavuttamiseen.

Kotiseututyö ja kylätoiminta ovat molemmat saaneet alkunsa yhteiskunnallisissa tilanteissa, joissa on koettu tarvittavan kansalaislähtöistä toimintaa yhteiskunnassa tärkeiksi koettujen tavoitteiden saavuttamiseksi. Ensin mainitussa tuo tavoite liittyi 1800-luvun toisella puoliskolla suomalaiskansallisen identiteetin ja historian rakentamiseen ja yksilöiden sitouttamiseen suomalaisuuden ideaan paikallisuutta korostamalla. Talvi- ja jatkosodan vuosien jälkeen kotiseututoiminnassa keskityttiin menetetyin ja katoamassa olevan talonpoikaisen elämänmuodon tallentamiseen ja säilyttämiseen, kun pyrittiin rakentamaan itsenäisyytensä säilyttäneen kansan yhtenäisyyttä. Sittenkin kotiseutuliikkeen toiminta on siirtynyt aatteellisesti enemmän kulttuuripoliittiseksi ja yhteiskunnalliseksi vaikuttajaksi.

Uudenlaista aktiivisuutta maaseudun kyliin alkoi 1970-luvulla ilmaantua maaseudun vastaiskuksi kutsutun kylätoiminnan myötä. Kylätoimintaa lähtivät rakentamaan tutkijat ja yhteiskunnalliset toimijat yhteistyössä maaseudun tilanteesta ja kehityksestä huolestuneiden kansalaisten kanssa (Hyyryläinen 1994, 29–30, 34–52; vrt. Hautamäki 1989, 1–3). Kylätoiminta pohjasi maaseudun yhteistoiminnan perinteeseen, jonka tarkoituksena oli saattaa maaseudun asukkaat toimimaan omaehtoisesti maaseutualueiden ja kylien elinvoiman ja viihtyvyyden edistämiseksi. Toimintaa rakennettiin alusta asti paikallisista toimijoista ja

3 Tarkoitan kolmannen sektorin toimijoilla tutkimuksessani yhdistyksiä ja järjestöjä, jotka toimivat voittoa tavoittelemattomina, demokratiaa ylläpitävinä ja kehittämistoimintaa harjoittavina toimijoina. Kolmas sektori eroaa näiden piirteidensä ja vapaaehtoisuuteen perustuvan toimintapohjansa osalta julkisesta (viranomaiset) ja yksityisestä (yritykset) sektorista. (Jurvansuu 2002, 10.)

resursseista rakennuspuunsa saavaksi maaseudun kylien kehittämiseksi (mt.). Sittemmin toiminta on vakiinnuttanut asemansa maaseutualueiden etujen ja elinolosuhteiden edistäjänä, mutta 1990- ja 2000-lukujen mittaan myös taajamien asukasyhdistysten toimintana.

Kylätoimikuntien perustamishistoria nojaa, kuten kotiseutuliikkeenkin historia, vahvasti yhteiskunnalliseen tilanteeseen, jossa haluttiin vaikuttaa kansalaisia aktiivisesti ja sitovasti tietyn tavoitteen eteen toimimiselle. Kylätoiminnan ja kotiseutuliikkeen toiminnan käynnistymisessä merkittävää on ollut muutamien yksilöiden henkilökohtainen panos toiminnan ideoinnissa, toteuttamisessa ja levittämisessä. Kotiseutuyhdistysten perustaminen alkoi Etelä-Suomesta, joka oli luonnollista siitä syystä, että se oli alkuvaiheessa se kenttä, jolla kotiseututoiminnan isä Robert Boldt ja kotiseututoiminnasta kiinnostunut sivistyneistö vaikuttivat (Stenfors 2007, 47). Kylätoiminta lähti liikkeelle päinvastaisesta suunnasta, nimittäin pohjoisesta, jossa aluetieteilijä Lauri Hautamäki tutkimusryhmänsä kanssa käynnisti kylätoiminnaksi ristimänsä pilottihankkeen 1970-luvulla. Toiminnan aloittaminen ja leviäminen alkuvuosina juuri Pohjois- ja Itä-Suomessa on ymmärrettävää, sillä juuri kyseiset alueet olivat kohdanneet rajuimmin 1960- ja 1970-lukujen murroksen ja maaseudun hiljenemisen (Hautamäki 1989).

Etnologinen katse kuntaliitoksiin ja paikallisyhteisöihin

Paikallisuuden ja paikallisidentiteetin teemat liittyvät keskeisesti väitöskirjatutkimukseni kysymyksenasetteluun siitä, miten 2000-luvulla Paras-hankkeen aikana toteutetut kuntaliitokset vaikuttivat paikallistasolla yhteisöjen arjessa. Kuntaliitokset luovat tässä tarkastelussa yhteiskunnallisen ja tiettyyn aikakauteen nivoutuvan kontekstin, jota tarkastellaan erityisesti kylä- ja kotiseutuyhdistysten toimintakenttään vaikuttaneena ilmiönä. Tutkimukseni kohteena olevat yhdeksän paikallisyhdistystä Pälkäneellä, Mynämäessä, Salossa ja Hämeenlinnassa muodostavat paikkoihin ja toimijoihin sidoksissa olevia kohteita, joiden kautta olen tutkimuksessani tarkastellut sitä mitä tapahtui, kun kunta Henri Lefebvren määritelmän mukaisena sosiaalisena tilana lakkasi olemasta (Lefebvre 1991), ja sen symbolit riisuttiin eikä kuntaa koskeville virallisille määritelmille ollut enää kohdetta eikä tarvetta.

Sosiaaliantropologi Fredrik Barth on määritellyt kulttuurisen todellisuuden ja vallan suhteita analyysimallissaan, jossa todellisuus jakautuu kolmeen tasoon; makro-, väli- ja mikrotasoon (Barth 1969 ja 1994). Kylä- ja kotiseutuyhdistykset sijoittuvat tässä asetelmassa välitason toimijoiksi, jotka pyrkivät luomaan tasapainoa ja järjestystä makro- ja mikrotason välille. Makrotason toimijat, valtio ja EU sekä kylä- ja kotiseututoimintaa ohjaavat kattojärjestöt kohdistavat yhdistyksille säädöksiään, jakavat resursseja ja asettavat ohjelmallisia odotuksia ja ohjeita toiminnalle. Mikrotasolta, ihmisten ja yhteisöjen arjesta nousee yhdistysten toimintaan paikallisesti koettuja tarpeita ja odotuksia. Välitason toimijoina paikallisyhdistykset ovat makro- ja mikrotasojen välisten jännitteiden ja odotusten kohteina, mutta myös väylänä näiden jännitteiden purkamiselle ja tavoitteiden yhteensovittamiselle.

Kuntaliitos on muutosprosessi, joka luo tilanteen, jossa jännitteen vaikutuksia ja purkautumista voidaan tarkastella muutoksen ja siitä seuranneen toiminnan ketjuna. 2000-luvun Paras-hankkeen aikana toteutettuja kuntaliitoksia on tutkittu paljon. Näkökulmat ovat kuitenkin pääsääntöisesti keskittyneet rakenteellisiin, hallinnollisiin ja taloudellisiin selvityksiin ja tutkimuksiin kuntarakenteen vaikutuksista ja tavoitteista. Vähemmälle huomiolle on jäänyt se, mitä muutos on tarkoittanut ihmisten ja yhteisöjen arjessa. Kylä- ja kotiseutuyhdistysten

toiminta kuntaliitoskontekstissa luo kentän, jota on ollut hedelmällistä tutkia etnologisella tutkimusotteella. Näkökulman avulla on mahdollista tehdä näkyväksi yhdistystoimijoiden omien kokemusten kautta sitä, miten yhteiskunnan makrotason toimijoiden alkuun panema muutosprosessi käytännössä vaikutti paikallistasolla toimivien ihmisten ja yhteisöjen arkeen.

Koskihaara Niina. *Kun kunta lakkasi olemasta. Kylä- ja kotiseutuyhdistykset kuntarakenteen muutoksiin reagoivina toimijoina*. Kansatieteellinen Arkisto 65. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-9495-3>

Lähteet

- Asp, Erkki ja Voitto Helander 1968. *Turun ja Porin läänin maalaiskuntien kannanotot kuntauudistussuunnitelmiin*. Turun yliopiston valtio-opin laitos. Tutkimuksia n:o 6, sarja C. Turku.
- Barth, Fredrik 1969. "Pathan Identity and its Maintenance." Teoksessa *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference*, toimittanut Fredrik Barth. Oslo–Bergen–Tromsø: Univeristetsforlaget.
- Barth, Fredrik 1994. *Manifestasjon og prosess*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hannus, Aarno 1977. *Mitä on tehtävä kuntauudistukselle?* Suomen kunnat 1977, 1260–1271.
- Hautamäki, Lauri 1989. *Elävä kylä, elävä kotiseutu, elävä Suomi. Kylätoiminnan tausta, synty ja laajeneminen kansanliikkeeksi*. Julkaisusarja A2/89. Helsinki: Kyläasiain neuvottelukunta.
- Hyyryläinen, Torsti 1994. *Toiminnan aika. Tutkimus suomalaisesta kylätoiminnasta*. Vammala: Vammalan kirjapaino.
- Hämeenaho, Pilvi 2014. *Hyvinvoinnin verkostot maalla asuvien äitien arjessa. Etnologinen tutkimus palvelujen käytöstä ja hyvän arjen rakentumisesta*. Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen tutkimuksia 129. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos.
- Jurvansuu, Sari 2002. *Paikallisyhdistysten menestystekijät. Tutkimus kansalaistoiminnan hyvistä käytännöistä*. Kansalaistoiminta ja nuorisotyö 1/2002. Sarja A. Tutkimuksia 2. Humanistinen ammattikorkeakoulu.
- Katajamäki, Hannu 1979. *Kuntaliitostutkimus. Eräiden toteutettujen kuntaliitosten tarkastelua*. Itä-Suomen Instituutin julkaisusarja B:29. Mikkeli
- Kumpulainen, Kaisu 2012. *Kylätoiminta ja aktiivisen kylän tuottaminen*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 457. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kuntajakolaki 1698/2009. <https://finlex.fi/fi/laki/alkup/2009/20091698>.
- Kuntaliitto 2023a. *Kuntajakoselvitykset 2005–2023*. Luettu 18.11.2023. <https://www.kuntaliitto.fi/laki/kuntien-ja-kuntayhtymien-yhteistoiminta/kuntaliitokset>, sivulla avautuva Excel-taulukko.
- Kuntaliitto 2023b. *TE-palvelut 2024-uudistus*. Luettu 18.11.2023. <https://www.kuntaliitto.fi/talous-ja-elinvoima/tyollisyys/te-palvelut-2024-uudistus>.
- Lefebvre, Henri 1991. *The Production of Space*. Translated by Donald Nicholson-Smith. Oxford: Blackwell.
- Leskinen, Juice 1981. *Kylähullu viimeinen*, albumilta *Dokumentti*.
- Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä 2009. *Maaseutupoliittinen kokonaisuohjelma 2009–2013. Maaseutu ja hyvinvoiva Suomi*. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisu 2009/5. Helsinki: Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä.

Snellman, Hanna 2003. *Sallan suurin kylä – Göteborg*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 927. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Soikkanen, Hannu 1966. *Kunnallinen itsehallinto kansanvallan perusta. Maalaiskuntien itsehallinnon historia*. Helsinki: Maalaiskuntien liitto.

Stenfors, Piia 2007. *Suomalainen Kotiseutuliike 1894–1944*. Suomen Kotiseutuliiton julkaisuja A:17. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Suomen Kylätoiminta ry. 2008. *Vastuuta ottava paikallisyhteisö. Kylätoiminnan ja LEADER-ryhmien valtakunnallinen ohjelma 2008–2013*, toimittanut Tuomas Perheentupa. Suomen Kylätoiminta ry:n julkaisu 2/2008. Suomensjärvi: Suomen Kylätoiminta.

Urhonen, Katri 1988. *Kuntajaon muutokset vuosina 1964–1977. Yleinen luonne ja edellytykset*. Julkaisematon pro gradu -työ, Suomen historian laitos, Turun yliopisto.

Filosofian tohtori Niina Koskihaara työskentelee arkiston asiantuntijana Vantaan kaupunginarkistossa.